

Məsihi Təbrizinin təxmisləri

Pəri Hübətova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: hasanlipari@gmail.com

Annötasiya. XVI yüzil Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi Məsihi Təbrizinin yaradıcılığı günümüzədək elmi tədqiqatdan kənarda qalmış, xüsusi olaraq araşdırılmamışdır. Şairin zəngin və çoxşaxəli ədəbi irsinin ətraflı şəkildə öyrənilməsi ədəbiyyatşünaslığımızın qarşısında duran vəzifələrdəndir. Məsihinin divanı janr baxımından da zəngin və çoxçeşidlidir. Onun istifadə etdiyi janrlar arasında təxmis də xüsusi yer tutur. Bu məqalədə şairin təxmisləri xüsusi tədqiqat obyektinə kimi götürülmüş, onların sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin ortaya çıxarılması qarşıya məqsəd qoyulmuşdur. Məqalədə Məsihi Təbrizinin özbək şairi Əlişir Nəvaiyə (1441-1501) yazdığı təxmislər haqqında məlumat verilir və onlardan biri geniş şəkildə, bəndlər üzrə araşdırılır. Şairin təxmisin hər bəndinə əlavə etdiyi misralarla Nəvainin qəzəldən təxmis edilən beytlər müqayisə olunur, hər iki örnək arasındakı ideya-məzmun, dil-üslub, poetik oxşarlıq üzə çıxarılır.

Açar sözlər: Məsihi Təbrizi, Əlişir Nəvai, divan, təxmis, qəzəl, beyt

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 24.01.2024; qəbul edilib – 12.02.2024

Takhmises by Masihi Tabrizi

Pari Humbetova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: hasanlipari@gmail.com

Abstract. The work of Masihi Tabrizi, a representative of the 16th century of Azerbaijani literature, has remained out of scientific research and has not been specifically investigated. A detailed study of the rich and diverse literary heritage of the poet is one of the main tasks facing our literary studies. Masihi's diwan is also rich and diverse in terms of genre. Takhmis also occupies a special place among the genres that he used. In this article, the poet's takhmises are taken as a special research subject and it is aimed to reveal their artistic features. In the article is given information about the takhmises written by Masihi Tabrizi on Uzbek poet, Alisher Navoiy (1441-1501) and one of them is widely investigated by stanzas. The hemistiches added by poet to the stanza of takhmis is compared with the couplets that were written takhmis to the ghazal by Navai and the idea-content, language-style, poetic similarity between both examples is revealed.

Keywords: Masihi Tabrizi, Alisher Navoiy, diwan, takhmis, ghazal, distich

Article history: received – 24.01.2024; accepted – 12.02.2024

etməsinə istəyir ki, səbə ona xoş xəbər gətirsin. Seçilən lalə obrazı da beytdə təsadüfi səciyyə daşmır. Şair burada lalənin rəngini aşiqin zahiri görkəminə, lalənin içindəki (bağrındakı) qara xalları isə qəlbindəki qara ləkələrə bənzətməkdir. Məsihi əlavə etdiyi misralarla Nəvainin beytində verilən fikirləri daha da genişləndirmişdir. Sevgilisinə “gül yanaqlı yarım” deyə müraciət edən lirik qəhrəman məşuqədən onun yanına gəlməsini rica edir; o gələcəyi təqdirdə hər yerin gülüstan olacağını söyləyir. Nəvainin “lalə tək yanan can” ifadəsini Məsihi daha da poetikləşdirərək “ömrünü yanan qızılgül koluna” bənzədir:

*Bardı ta ol sərv-i-gülürüxsar yanımdın minin,
Küydi ömrüm gülünü otluq fəğanımdın minin.
Lütf qıl çün kim gəlürsün gülüstanımdın minin,
Bir xəbər ber, ey səbə, sərv-i-rəvanımdın minin
Kim küyər can lalə tək daği-nihanımdın minin.* [5, s.139]

Məsihi ikinci bənddə Nəvai qəzəlinin beytindəki fikirlərlə əlaqə yaratmağa çalışmışdır. Nəvainin həmin beytində deyilir: “Birdən fikirləşsəm ki, sən məndən ayrısən, həmin anda canımdan nə keçdiyini bilmirəm”. Məsihi isə əlavə etdiyi üç misrada aşiqi adətindən (qəm dəryasından) çıxaracaq tək bir şeyin sevdiyi gözəl olduğunu söyləyir. Lirik qəhrəman sevgilisinə qəm dağından, hicran odundan qəlbini yandığını eşidəndə təccüblənməməsini bildirir:

*Hər nəfəs daği-qəmə bidadı-hicran otidin,
Küysə gər könlüm, məhəyyür qılmağil, ey həmnin.
Ni əcəb gülsə könlül vəh kim, mini-ənduhgin,
Nagəhan fikr eyləsəm kim, kişidin ayrı mın
Mın bilürmin ni keçər ol ləhzə canımdın minin.* [5, s.139]

Üçüncü bənddə Məsihi sevgilisindən ayrı olan zaman ona qəm odunun nəsib olduğunu, həsrətindən ağlamaqdan canında rahatlıq qalmadığını, qəmdən ağlamaqdan təqsiz qaldığını söyləyir. Bu bənd də digərləri kimi, məna və məzmun baxımından Məsihinin təxmis etdiyi Nəvai beyti ilə uyğundur. “Əvvəllər mənim fərağımdan aləm yata bilməzdi. İndi zəifliyimdən (həlsizliyimdən) həkim də səsimi anlamayıb. Aşiqin ruh halının başqaları tərəfindən başa düşülməməsi təbii. Ancaq əvvəllər həkimin özü bilirdi ki, sevgili (aşiq) azab içində yaşayır. İndi həkimin xəstəliyi anlamaması sevgilinin təccübünü artırır:

*Ayrı ol güldün mənqə xari-qəm olmuşdur nəsib,
Qalmayıbdur hicrədin könlümdə aramı şəkiş,
Eylə bitab olmuşam qəmdin məni-zari-qərib,
Zə'fdin vəh kim, üniümü fəhm qılmayıbdur təbib,
Gər burun üyməs idi aləm fəğanımdın minin.* [5, s.140]

Dördüncü bəndə də əlavə edilən üç misra ilə Nəvai qəzəlinin beyti məna-məzmun baxımından bir-birini tamamlayır. “Hər gələcək küləkdən sevgilisini soruşan Nəvai onu könlünün qəribi-natəvəni (zəif qəribi) adlandırır. Məsihi isə beytdəki fikri genişləndirərək aşiqin dərdindən gecələr yata bilmədiyindən, rəhimsiz birini könlünə yoldaş seçdiyindən şikayətlənir:

*Möhnəti-firqətdin uymas gecələr mın ta səhər,
Çareyi-kari-məni-bidil qılın, ey dustlər
Həmrəhi buldi könlül ol səngdil etgəc səfər,*

*Hər nəsimi kim, gəlür ol saridin sorun xəbər.
Bir könlü adlıq qəribi-natəvənimin minin.* [5, s.140]

Təxmisdə poetik ifadələrlə zənginliyinə görə seçilən bəndlərdən biri beşinci bənddir. Təxmis edilən beytdə gözəlin qaşını oxla bənzədən şair hər tərəfdən ona hicran xəncərinin sancıldığından şikayətlənir. Məsihi isə beytin əvvəlinə artırdığı üç misrada şairin bu fikrini daha da qüvvətləndirərək söz oyunundan istifadə edir, müxtəlif sinonimlərlə fikri gücləndirir. “Hicran xəncəri”ni “neştəri-möhnət” (“dərd oxu”), “qəm nəvəkləri” (“qəm oxu”) kimi işlədərək bədii sözün gücünü daha da artırmışdır:

*Sancılır gah, neştəri-möhnət könjüldə hər sari,
Gah cani-natəvanım içrə qəm nəvəkləri,
Vəh nə qəm nəvəkləri vü qayısı möhnət nəştəri,
Sancılır hər saridin yanımda hicran xəncəri,
Oq kimi ol qaşı yaya bardı yanımdın minin.* [5, s.140]

Poetik ifadələrlə zəngin olan bu bənddə “ox” və “yay” sözləri diqqəti cəlb edir. Öncə qeyd edildiyi kimi, bu sözlər sevgilinin gözəl sifətini, yay kimi qaşlarını göstərmək üçün işlədilsə də, əslində, bu misra digər bir mühüm funksiyayı da yerinə yetirir. Belə ki, lirik qəhrəman çox qısa müddət ərzində sevgilisi ilə görüşərək onu tərk etmişdir.

Sonuncu bənddə də Məsihi əlavə etdiyi üç misra Nəvainin “Ey Nəvai, qəbrimdən baş qaldıran lalə qəlbimdən, onun rəngi isə qanımdan bir nişandır” məzmunlu beyti ilə əlaqələndirməyə çalışmışdır. Nəvai beytdə gözəl məcazlar yaratmışdır. Lalənin içindəki qara xalların lirik qəhrəmanın qəlbini sıxıntı, ruhunun dərdi, qırmızı rəngin isə aşiqin qanı ilə eyni olması qeyd edilir. Məsihi isə bu ah-nalələrin sevgilisinə heç bir təsiri olmadığını göstərir; bu ah və nalələri sevgilisinin sarı üzündəki rəngbə-rəng jaladə, xalı isə o zalımın (sevgili nəzərdə tutulur) üzündə tapdığını bildirir:

*Ey Məsihi, yoq aya təsiri ahü nalənin,
Vəh nə ahü nalə sarıq yüzdə gülgün jalənin,
Çün şahidi-xalü ləli buldum ol qəttalənin,
Ey Nəvai, məqbərimin baş çıxarqan lalənin,
Daği-könlümdin nişandır, rəngi qanımdın minin.* [5, s.140].

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, məlum olur ki, Məsihi Təbrizi yaradıcılığında Əlişir Nəvainin rolu böyükdür. Şair Nəvainin şeirlərini təxmis edərkən vəzn, qafiya, mövzu-məzmun, poetik zənginlik və s. baxımdan hər bir cəhəti nəzərə alaraq gözəl bədii örnəklər ərsəyə gətirmişdir. Tədqiqatda cəlb edilən təxmis Məsihi sənətinin Əlişir Nəvai şeirində qaynaqlanaraq yaranmış bir örnək kimi də diqqəti cəkir.

Ədəbiyyat / References

1. Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. O'n jildlik. Birinchi jild. Xazoyin ul-maoniyy, G'aroyib us-sig'ar (Nashra tayyorlovchlar: H.Sulayman, S.Rafiddinov). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidağı nashriyot-matbaa ijodiy uyi, – 2012.
2. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Ўнгирма томлик. Биринчи том. Бадоийи ул-бидо (текстни тузувчи: Ш.Шарипов). – Тошкент: Ўзбекистон ССР «Фан»

- нашриети, – 1987.
3. Mermer, A. Eski Türk Edebiyatına Giriş. – Ankara: Akçağ Yayınları, – 2006.
 4. Məmmədov, V. Sabir Yaradıcılığında Təxmis və Təsdis: Poetik Özəllikləri və Struktur Xüsusiyyətləri. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. – Kış 2021/ 8(4), – s.2008-2018.
 5. Məsihi. Divan (tərtib edən: Ə.Səfərlı). – Bakı: Elm, – 2012.
 6. Mirzəyev, A. Məsihi Təbrizinin Əlişir Nəvai qəzəllərinə yazdığı təxmislər / Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq. Beynəlxalq elmi jurnal. – Bakı: – 2022, № 2.
 7. Mirzəyev, A. Özbək-Azərbaycan ədəbi əlaqələri: Əlişir Nəvai və Məsihi Təbrizi / “Alisher Navoiy va XXI asr” mavzusidagi uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent-Boku: – 2023.

Тахмисы Масихи Тебризи

Пери Гумбатова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: hasanlipari@gmail.com

Резюме. Творчество Масихи Тебризи, представителя азербайджанской литературы XVI века, осталось вне научных исследований и специально не исследовано. Детальное изучение богатого и разнообразного литературного наследия поэта — одна из главных задач, стоящих перед нашим литературоведением. Диван Масихи также богат и разнообразен в жанровом отношении. Тахмис также занимает особое место среди используемых им жанров. В данной статье тахмисы поэта рассматриваются как особый предмет исследования и направлены на раскрытие их художественных особенностей. В статье приводятся сведения о тахмисах, написанных Масихи Тебризи об узбекском поэте Алишере Навои (1441-1501), один из них широко исследован по строфам. Полустишия, добавленные поэтом в строфу тахмис, сопоставляются с двустишиями, написанными тахмис к газели Навои, и выявляется идейно-содержательное, языково-стилевое, поэтическое сходство между обоими примерами.

Ключевые слова: Масихи Тебризи, Алишер Навои, диван, тахмис, газель, двустишие